
ANNA CETERA-WŁODARCZYK • ALICJA KOSIM

Polskie przekłady Shakespeare'a w XIX wieku

Część I • Zaroby, strategie, recepcja

Warszawa 2019

xxvi. Józef Szujski (1835–1883)

Życie i śmierć Ryszarda III (1887)

Sylwetka tłumacza

Józef Szujski (1835–1883) był filarem krakowskiej szkoły historycznej, publicystą, dramatopisarzem i tłumaczem. Jako profesor i rektor Uniwersytetu Jagiellońskiego, a także sekretarz generalny Akademii Umiejętności, silnie angażował się w życie polityczne i kulturalne Galicji. Pozostawił tylko jeden kompletny przekład sztuki Shakespeare'a – *Ryszarda III*. Był jednak autorem wersji teatralnych dramatów Shakespeare'a, a także wnikliwym recenzentem przedstawień. Od 1860 r. wywierał rosnący wpływ na recepcję Shakespeare'a w teatrze krakowskim, a pośrednio w innych miastach.

Urodził się w Tarnowie, był synem naturalnym Edwarda Langie (Lange), uczestnika powstania listopadowego, a w późniejszym czasie generała w służbie włoskiej, który w 1833 r. ukrywał się w domu Karoliny Szujskiej, matki chłopca¹⁴¹. Szujski dzieciństwo spędził w majątkach na Sądecczyźnie, do gimnazjum uczęszczał w Tarnowie, później (od 1852 r.) w Krakowie. W 1854 r. podjął studia na Wydziale Filozoficznym Uniwersytetu Jagiellońskiego, który wkrótce potem zmienił na Wydział Prawa, aby w 1856 r. powrócić na Wydział Filozoficzny. Po śmierci matki (w 1857 r.) przerwał naukę, w 1958 r. wyjechał do Wiednia, gdzie uczęszczał na wykłady filologiczne. Choć studiów tych nie ukończył, zdobył różnorodną wiedzę z zakresu historii, prawa, literatury i filozofii, rozwinął też znajomość języków.

¹⁴¹ Cf. [Red.], „Józef Szujski” [w:] *Polski słownik biograficzny*, T. 49, Instytut Historii PAN, Warszawa-Kraków 2013–2014, s. 176–187; „Józef Szujski” [w:] Stanisław Stupkiewicz, Irmina Śliwińska (red.), *Bibliografia literatury polskiej „Nowy Korbut”*, T. 9, Romantyzm: hasła osobowe P–Ż, uzupełnienia, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 1972, s. 193–204; Wiesława Albrecht-Szymanowska, „Józef Szujski” [w:] *Dawni pisarze polscy od początków piśmiennictwa do Młodej Polski: przewodnik biograficzny i bibliograficzny*, Fundacja Akademia Humanistyczna, IBL PAN, Warszawa 2003, s. 195–198. Szujski nie utrzymywał kontaktów z biologicznym ojcem, *vide* Jan Wszolek, „Edward Langie” [w:] *Polski słownik biograficzny*, T. 16, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1971, s. 499.

Był poliglotą: znał angielski, niemiecki, hiszpański, łacinę, grekę, francuski. O znajomości języków i rozległości zainteresowań Szujskiego świadczy jego imponujący księgozbiór domowy, w skład którego wchodziły, m.in.:

Książki o charakterze literackim (powieści, dramaty, wiersze itp.), publikacje historiograficzne dotyczące literatury (biografie pisarzy, historia literatury i in.), a także arcydzieła myślicieli (Platon, Arystoteles, Rousseau itp.), wreszcie literatura antyczna (...) [Jego] zbiory literackie (...) zawierały łącznie 869 pozycji, w tym 240 polskich i 629 obcych^[2].

W księgozbiórce Szujskiego znajdowały się dzieła literatury angielskiej, w tym 93 książki w oryginale, m.in. utwory Dickensa, Byrona, Shelley'a i Shakespeare'a opisywane jako *Works*, a także z tytułu – *Lear* i *Koriolan*^[3].

Młody Szujski był przede wszystkim spadkobiercą myśli romantycznej, w tym idei walki o niepodległość, o czym świadczą utwory powstałe w okresie studiów^[4]. Wziął czynny udział w powstaniu styczniowym, jako żołnierz oraz wydawca pisma „Naprzód” organu powstańczego Rządu Narodowego w Krakowie. (Na początku marca 1863 r. Szujski razem z Janem Matejką przewiózł przez granicę transport karabinów do obozu dyktatora powstania, generała Mariana Langiewicza). Okoliczności upadku powstania doprowadziły do zmiany poglądów Szujskiego, który odtąd przeciwstawiał się konspiracji i walce zbrojnej, pokładając wiarę w pokojowe odzyskanie wolności dzięki pracy organicznej w ramach Monarchii Austro-Węgierskiej. Był czołową postacią stronnictwa Stańczyków, a zarazem wybitnym przedstawicielem krakowskiej szkoły historycznej, w ramach której powstawały rozrachunkowe analizy polskich dziejów, wskazujące przyczyny utraty państwowości. Najważniejsze dzieła Szujskiego to monumentalne *Dzieje Polski podług ostatnich*

^[2] Józef Szocki, *Zbiory literackie Józefa Szujskiego (1835–1883)*, „Ruch Literacki” 1994, z. 3–4 (s. 341–344), s. 341.

^[3] *Ibidem*, s. 343.

^[4] Cf. poemat *Tajemnica śmierci hetmańskiej* (1855) o Stanisławie Żółkiewskim oraz *Śmierć proroka* (1856) o Adamie Mickiewiczu.

badań (1862–1866) oraz *Teka Stańczyka* – fikcyjne listy publikowane w „Przeglądzie Polskim”, z których trzy były autorstwa Szujskiego^[5].

Po powrocie z Wiednia Szujski osiadł w majątku pod Krakowem i poświęcił się pracy literackiej. Rozgłos zyskał po ogłoszeniu dramatu historycznego *Halszka z Ostroga*, którego premiera odbyła się w 1861 r. w Krakowie (po poprawkach utwór wystawiano również w 1863 i 1866 r. z Heleną Modrzejewską w roli tytułowej). W tym samym czasie Szujski napisał jeszcze dwie inne sztuki: *Królową Jadwigę* (1860) oraz osadzony w XIII-wiecznych szkockich realiach historycznych *Wallas* (1860, niewystawiony i według Szujskiego „nieprzeznaczony dla sceny”), poświęcony powstaniu Williama Wallace’a i stanowiący zamierzoną paralelę wobec polskich wydarzeń z 1863 roku^[6]. Ten sam okres przyniósł falę przekładów sztuk dramatycznych.

Szujski postrzegał dramat jako najważniejszą formę literacką. Jak z patosem dowodził: „[i]dzie on [dramat] równoległe z dojrzewaniem narodowym i rozgospodarowaniem zdobyczy na polu umysłowym. Ostatnie lata i przejścia każą nam się spodziewać epoki dramatycznej. Co więcej, dramat jest jedyną formą dla następnych generacji”^[7]. Wysoko cenił twórczość Shakespeare’a, wpisując ją w jednoznaczny kontekst chrześcijański, a nawet, upatrując wyższość w ściśle katolickim odczytaniu dramatów Stratfordczyka:

Szekspir jest i będzie zawsze mistrzem chrześcijańskiego dramatu, dramatu, gdzie każda osobistość ma w sobie całą skalę niebios i ziemi i nosi przyszłe przeznaczenia swoje w piersi, w woli, w działaniu swoim, gdzie z starcia się osobistości wypływa sprawiedliwość Boska, gdzie indywidualizm gra najwyższą

^[5] Pamflet był publikowany na łamach „Przeglądu Polskiego” od maja do grudnia 1869 r. Szujski był autorem trzech listów: *Stańczyka do Gąski* (listy nr 4, 17) oraz *Liberiusza Bankrutowicza* (list nr 6). Autorami pozostałych listów byli Stanisław Tarnowski, Ludwik Wodzicki i Stanisław Koźmian: *Teka Stańczyka*, „Przegląd Polski” 1868/69, T. 4 – 1869/70, T. 2, nadbitka: *Teka Stańczyka*, Redakcja Przeglądu Polskiego, Kraków 1870; wydanie osobne z opracowaniem: *Teka Stańczyka*, oprac. nauk. i wpraw. Andrzej Dziadzio, Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych Universitas, Kraków 2007.

^[6] Józef Szujski, „Wstęp” [w:] *Dramata*, Seria pierwsza, Nakładem Księgarni D. E. Friedleina Kraków 1867 (s. VI–XIV), s. XIII.

^[7] J. Szujski, „Przedmowa do *Samuela Zborowskiego*” [w:] *idem*, *Dramata*, T. 1, Kraków 1886, s. 4. Przedmowa ta została napisana w 1857 roku.

rolę. Nasza przeszłość pełna tego indywidualizmu, który gdzie indziej ustąpił niwelacyjnym potęgom świata, szczególnie jest usposobiona do tego rodzaju przedstawienia. Co więcej, charakterowy dramat Szekspira może u nas nabrać barwy wyższej, wspanialszej, jako w narodzie katolickim, a więc daleko bliżej patrzącym na potęgę niebieską niż Anglicy^[8].

Swoje poglądy na temat Shakespeare'a wyrażał również jako krytyk teatralny. Jego pierwsza recenzja dotyczyła *Kupca weneckiego*. Wskazywał w niej na centralny konflikt postaw i narodowości, odzwierciedlający mentalność miejsca i epoki: „[w] sądzie Żyda jest Szekspir synem swego wieku z ultimatum w rękę: chrzest albo pogarda! Dzisiaj inaczej jesteśmy względem kwestii żydowskiej usposobieni...”^[9]. Emfaticznie też chwalił radykalne przeniesienie akcji dramatu w polskie realia historyczne:

P. Rapacki [odtwórca roli Shylocka] nie wahał się wziąć typ miejscowy, żyda polskiego; nie wahał się ubrać podług wzorów Matejki w chałat i czapkę Izraelitów, którzy śpią na starym cmentarzu Kazimierza, nie wahał się użyć akcentu żydowskiego, spotykanego dzisiaj, chroniąc go tylko od przesady, która stała się celem niesłusznego pośmiewiska. Udający znawców, gotowi mu to za złe poczytać, my przyklaśniemy całą duszą, bo pozwala sobie tego, czego sobie sam Szekspir pozwalał^[10].

^[8] *Ibidem*, s. 5.

^[9] Józef Szujski, 1 stycznia 1867 [w:] *Kroniki literackie „Przeglądu Polskiego”* [w:] *Dziela*, Seria I, T. 7, w drukarni „Czasu” Fr. Kluczyckiego i Spółki, Kraków 1889 (s. 123–152), s. 129.

^[10] *Ibidem*, s. 131. W kolejnej recenzji dla „Przeglądu Polskiego” Szujski komentuje przedstawienie *Snu nocy letniej* (1872): „W ośle głowie Bottoma, oplecionej wiotkimi rączkami Tytanii, w scenach pełnych genialnej antytezy poziom i wyżyn uczuć ludzkich, dochodzi humor Szekspira swego szczytu, a podziwiać należy mistrzowską rękę, która zatrzymała się wszędzie na granicy płaskości, nie przekraczając jej nigdzie”, Józef Szujski, 1 maja 1872 [w:] *Kroniki teatralne „Przeglądu Polskiego”* [w:] *Dziela...*, (s. 252–266), s. 262. Sporo uwagi ewoluującemu stosunkowi Szujskiego do Shakespeare'a (zwłaszcza w kontekście koncepcji dramatu historycznego) poświęcali krytycy bliscy mu w czasie, cf. Tadeusz Konczyński, *Józef Szujski jako teoretyk i twórca dramatyczny*, „Athenaeum” 1900, T. 1, s. 85–111, 335–360 [tekst zawiera m.in. komentarz do wstępu do *Samuela Zborowskiego*, porównanie dwóch wersji przedmowy z 1857 i 1867 r.; Ludomił German, *O dramatach Józefa Szujskiego: studyum*, drukarnia „Czasu”, Kraków 1889.

Ponadto Szujski opracował dla potrzeb teatru krakowskiego komedię *Wiele hałasu o nic* (tłumaczenie Jana Komierowskiego) wystawioną w 1867 r. Recenzowany przychylnie spektakl („komedia (...) w bardzo dobrym przekładzie polskim wydania p. Orgelbranda, przerobiona i ułożona dla sceny tutejszej przez p. Józefa Szujskiego, to głęboki pogląd w serce ludzkie z całą znajomością psychologiczną, to obraz wiecznie tych samych narowów i przymiotów natury człowieczej”)^[11], mimo dramaturgicznych starań Szujskiego, nadal budził pewne kontrowersje. Nieodzowne w XIX-wiecznym teatrze zmiany dekoracji były w praktyce nie do pogodzenia z szybkim tempem szekspirowskich fabuł rozgrywanych w zmiennych lokalizacjach, sygnalizowanych zwykle jedynie w dialogach postaci:

[p]rzedstawienie trwało długo z powodu częstych, a w sztukach szekspirowskich zwykłych zmian dekoracji i przydłuższych antraktów. Stąd pewna część publiczności, która woli lekką strawę, nad wszelkie piękności wymagające natężenia myśli, zdawała się nużyć, objawiając niekorzystne zdanie o komedii mistrza w dramaturgii. (...) Znaczna atoli większość publiczności okazywała zadowolenie częstymi oklaskami, które się w końcu dla wszystkich występujących powtórzyły^[12].

W tym samym roku wystawiono również w Krakowie *Poskromienie złościcy* w opracowaniu Szujskiego (prawdopodobnie również w przekładzie Jana Komierowskiego).

Zasadniczym obszarem działalności Szujskiego była jednak historia. W 1869 r. uzyskał habilitację na Uniwersytecie Jagiellońskim, następnie wykładał jako profesor zwyczajny w Katedrze Historii Polski. Zainicjował program prac Komisji Badań Literatury i Oświaty w Polsce, a w ramach Komisji Językowej „zapropomował opracowanie słownika staropolskiego oraz wydawanie najstarszych tekstów napisanych w języku polskim”^[13]. W 1872 r.

^[11] *Teatr*, „Czas” 1867, nr 22, s. 3.

^[12] *Ibidem*, s. 3.

^[13] [Red.], „Józef Szujski” [w:] *Polski słownik biograficzny...*, s. 182.

otrzymał doktorat *honoris causa* Uniwersytetu Jagiellońskiego, w latach 1878–1879 był jego rektorem.

Twórczość literacka przedwcześnie zmarłego Szujskiego – dramaty historyczne i komedie polityczne – nie oparła się upływowi czasu, zapewne z uwagi na przewagę funkcji dydaktycznej nad wartością artystyczną. Różnorodność, intensywność i skala jego zainteresowań odcisnęły jednak silny ślad na życiu intelektualnym epoki. Krytycy zgodnie podkreślają jego zasługi w przyswajaniu przez polski teatr Shakespeare’a. Paradoksalnie jednak swoboda tłumaczeniowa i kompilacyjny charakter przeróbek teatralnych, relegują Szujskiego z głównego nurtu recepcji Shakespeare’a w przekładzie. W czasach mu bliższych, zasługi Szujskiego ceniono wysoko^[14]. W okresie bezpośrednio po jego śmierci, w stylistyce typowej dla epoki, podkreślano niezwykłą pracowitość i charyzmatyczną osobowość Szujskiego:

Miał on moc wpływania na umysły, miał niezmożoną energię i wytrwałość
w przeprowadzeniu pewnej idei w czyn, zamienieniu jej w rzeczywistość.

Wszystkie potęgi swej bogatej natury skupił w jednym ognisku: w dążeniu do
działania; to też na niejednym polu pracy był istotnie chorążym duchowym^[15].

Szujski (starszy o kilkanaście lat) wywarł też silny wpływ na Edwarda Lubowskiego, w przyszłości dramaturga i tłumacza Shakespeare’a^[16].

Szujski chorował na gruźlicę; leczył się m. in. w Wenecji i w Reichenau w Alpach (1882): „Od grudnia 1882 był już Szujski chory obłożnie i nie opuszczał mieszkania”^[17]. Zmarł w Krakowie w lutym 1883 roku. Staraniem

^[14] Cf. „Nie nam jednak mówić o dramatach Szujskiego, które same przez się, wraz z przekładami Szekspira, Kalderona i dramatów greckich, zdobyłyby mu poważne imię w dziejach naszej literatury, gdyby nic innego nie napisał. To wdzięczny przedmiot do odrębnej monografii literackiej”, Stanisław Smolka, *Józef Szujski. Jego stanowisko w literaturze i społeczeństwie*, Redakcja, „Czasu”, Kraków 1883, s. 18.

^[15] Piotr Chmielowski, *Twórczość dramatyczna Józefa Szujskiego* [w:] *Nasza literatura dramatyczna*, T. 1, K. Grendyszyński, Petersburg 1898 (s. 411–461), s. 411–412.

^[16] Cf. Tadeusz Sivert, „Wstęp” [w:] Zygmunt Sarnecki, Edward Lubowski, Kazimierz Zalewski, *Dramat mieszczański epoki pozytywizmu warszawskiego*, wybrał, wstępem i przypisami opatrzył Tadeusz Sivert, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1953, s. XXXII.

^[17] [Red.] „Józef Szujski” [w:] *Polski słownik biograficzny...*, s. 185.

rodziny i przyjaciół w pięćdziesięciolecie urodzin Szujskiego ukazała się dwunastotomowa edycja jego *Dzieł* (1885–1886).

Strategia przekładu

Tłumaczenie aktu pierwszego *Ryszarda III* ukazało się w 1860 r.^[148], resztę dramatu Szujski przełożył dla teatru krakowskiego pod dyrekcją Stanisława Koźmiana w 1866 roku. Całość ukazała się drukiem pośmiertnie w 1887 roku. Pierwszy akt tłumaczony był więc jako tekst literacki, pozostałe cztery jako tekst przede wszystkim sceniczny. Różnice między wersjami aktu pierwszego z 1860 i 1887 roku są niewielkie i dotyczą przede wszystkim rozbudowanych didaskaliów i podziału na sceny. Wprowadzono również drobne poprawki stylistyczne, bez poważniejszych ingerencji w semantykę tekstu. Nie znamy pierwotnej motywacji stojącej za wyborem tej konkretnej sztuki u progu lat 60. oprócz charakterystycznego dla tłumacza zainteresowania historią:

Akt pierwszy „Ryszarda” przetłumaczył Szujski za młodu (...) Później dopiero, gdy za dyrekcji Koźmiana „Ryszard” miał się ukazać na scenie krakowskiej z Rapackim w głównej roli, a wszystkie tłumaczenia były bardzo słabe, Szujski proszony przez Koźmiana, żeby je choć trochę poprawił, zaczął poprawiać, ale niebawem przekonał się, że łatwiej na nowo przetłumaczyć, niż złe tłumaczenie poprawić. W ten sposób powstał przekład czterech aktów „Ryszarda”, które po raz pierwszy ukazują się w druku [tj. w roku 1887]^[149].

[148] *Życie i śmierć Ryszarda III*; fragment (Akt I) ogłoszony [w:] „Czas. Dodatek Miesięczny” 1860, T. 18 [z. 1], s. 55–109, przypisy s. 110–111. Pięć przypisów zawiera krótki rys historyczny, uwagi kulturowe oraz dwie uwagi odnośnie do tłumaczenia przysłów.

[149] Przypisek Wydawców [w:] [William Shakespeare], *Życie i śmierć Ryszarda III* [w:] Józef Szujski, *Dzieła*, Seria I, T. 5, *Dramata tłumaczone*, w drukarni „Czasu” Fr. Kluczyckiego i Spółki, Kraków 1887 (s. 379–490), s. 381.

Do premiery sztuki w przekładzie Szujskiego doszło w 1866 roku^[20]. Przekład *Ryszarda III* był przekładem niekompletnym, stworzonym ściśle na potrzeby wystawienia teatralnego – przypisy w wydanej wersji utworu dotyczą opuszczania znacznej ilości wierszy lub nawet całych scen. Postępowanie takie było zgodne z ogólną strategią tłumaczeniową Szujskiego, nastawioną na zapoznanie polskiej publiczności z obcymi arcydziełami za pośrednictwem teatru. Szujski pisze o tym we wstępie do przekładu komedii Arystofanesa:

Znajomość literatury powszechnej i jej znakomitszych płodów, stała się dzisiaj ogólnym warunkiem i znamieniem wykształcenia. Każde piśmiennictwo europejskie stara się o przyswojenie w tłumaczeniach utworów obcych, aby zbogacić nimi własny zakres myśli i uczuć. Dążenie to i u nas coraz staje się wybitniejszym^[21].

I dalej:

[P]rzekład niniejszy przedstawia się jako wolny w najszerszym tego słowa znaczeniu. Ma on na celu obznajomienie publiczności z duchem poety, a jeżeli ile możliwości żadnego rysu tego ducha nie opuszcza, czyni to często w sposób, który nie jednego filologa zgorszy. Nie ma on też pretensji do filologicznej, ma niejaka do artystycznej wierności^[22].

W tym samym okresie powstał (zaginiony) przekład *Snu nocy letniej* prezentowany podczas zebrania Oddziału Nauk Moralnych Towarzystwa

^[20] Mimo silnej obsady, zachowały się dość skąpe informacje o przedstawieniu. W rolę Ryszarda wcielił się Wincenty Rapacki, Anny – Helena Modrzejewska, Stanleya – Wojciech Eker. Premiera odbyła się 28 marca 1868 r.: „Spektakl w przekładzie Józefa Szujskiego z najprzedniejszą możliwą obsadą wysoko był zapewne przez dyrekcję teatru ceniony, skoro w czerwcu *Ryszarda III* wywieziono na gościnne występy do Poznania” [w:] Andrzej Żurowski, *Szekspir w cieniu gwiazd*, Tower Press, Gdańsk 2001, s. 368.

^[21] J. Szujski, „Wstępne słowo” [w:] [Arystofanes], *Rycerze. Komedya Arystofanesa*, tłum. J. Szujski, Gebethner i Wolff, Warszawa 1875 (s. 1–4), s. 1.

^[22] *Ibidem*, s. 4.

Naukowego Krakowskiego w 1865 r. oraz przekład pierwszej sceny pierwszego aktu *Króla Leara*^[23].

Generalnie Szujski przez całe życie prowadził działalność przekładową jako swego rodzaju uzupełnienie pracy naukowej i publicystycznej. Zaangażowanie to, jak również opinię Szujskiego o własnym przekładzie *Ryszarda III*, Stanisław Tarnowski opisywał w następujący sposób:

Jeżeli własnych mało, to tłumaczonych dramatów przybywa znacznie; aż dziwno, że czasu mogło na nie starczyć tak zajętemu pracą człowiekowi. Było to poniekąd wycieczką, w każdym razie rozrywką, oderwaniem myśli od współczesnych ciągłych trosk i frasunków. (...) [K]iedy mógł, ile mógł, bawił się tymi przekładami i do nich powracał (...). *Ryszard III* Szekspira tłumaczony był dla potrzeby krakowskiego teatru, nie w całości, z opuszczeniem scen, które nie miały być grane, i bardzo pospiesznie, tak, że tłumacz nigdy go za dobre i dla siebie obowiązujące uważać nie chciał; zbyt względem siebie surowy, bo przekład, choć nie bez zarzutu, jest z polskich najlepszy^[24].

Recepcja przekładu

Przekład i opracowanie sceniczne przez Szujskiego *Ryszarda III* („z zastosowaniem zmian używanych w Teatrze Nadw. Wiedeńskim”^[25]) wzmiankowane

[23] Stanisław Tarnowski, opisując działalność Szujskiego jako tłumacza utworów dramatycznych, wspomina: „(...) w pierwszych latach uniwersytetu już Szujski tłumaczył razem *Agamemnona* Eschylosa i *Sen Nocy Letniej* Szekspira (ten nieszczęściem zaginął)”, *idem, Józef Szujski jako poeta*, Gebethner i Wolff, Warszawa 1901, s. 156. Informację o powstaniu i zaginięciu przekładu *Snu nocy letniej* podaje „Nowy Korbut”, s. 198. Z kolei przekład fragmentu *Króla Leara* opatrzony jest następującym przypisem: „Przeznaczając tłumaczenie dla sceny i dla szerszej publiczności, starałem się złagodzić zbyt jaskrawe miejsca. Myślę, że to nie ubliży tłumaczeniu. I w tem miejscu zaszyły zmiany ze względu na śliiskość dowcipów. *Tłumacz*”, [William Shakespeare], *Scena 1 aktu I. z tragedji Szekspira LIR*, „Tygodnik Naukowy” 1865, nr 26 (s. 416–424), s. 416.

[24] Stanisław Tarnowski, *Józef Szujski jako poeta...*, s. 156.

[25] Wiktor Hahn, *Shakespeare w Polsce: bibliografia*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1958, s. 204.

są w kontekście krakowskiego przedstawienia z 1868 roku. Komplementując przekład, podkreślano, że „p. J. Szujski pięknym rymowym wierszem przełożył [sztukę] dla sceny tutejszej” i dalej: „[p]ubliczność mimo dłuższej nieco niż zwykle trwającego przedstawienia, z natężoną uwagą szła za rozwojem tragedii i piękniejsze ustępy głośnymi obdarzała oklaskami”^[26]. Spektakl grano również we Lwowie w roku 1886, 1905 i 1911. Z części tych przedstawień zachowały się egzemplarze suflerskie^[27].

Na pierwszą szerszą wzmiankę o przekładzie *Ryszarda III* przez Szujskiego natrafiamy w opracowaniu jego przyjaciela, Stanisława Tarnowskiego:

W roku 1860 r. (...) ukazywał się Ryszard w polskim języku, a ukazywał z tą siłą namiętności, ironii, sceptycyzmu, w tym ponurem strasznym światle jakie mu przystoją. Akt pierwszy nie jest może trudniejszym do tłumaczenia od innych, ale to pewne że kto jemu podołał ten już mógł śmiało zrywać się na całą tragedię, i na całego Szekspira. W nim bowiem wszystkie pierwiastki czy charakteru bohatera, czy tragedii, występują w potęgde która dalej już wyżej się nie wznosi; cynizm Ryszarda w jego monologach, hipokryzja w scenie z Anną, patos w opowiadaniu Clarenca o śnie i w jego rozmowie z mordercami; wreszcie ta namiętność i rozpacz bez granic która grzmi i jak piorun spada na głowy winnych w przekleństwach Małgorzaty. Musielibyśmy wszystkie te sceny po kolei przytoczyć, żeby czytelnikowi dać wyobrażenie o przekładzie, bo nie wiedzielibyśmy, którą z nich wybrać jako najlepszą. Dla dokładności tylko, z obowiązku sprawozdawcy dodamy

^[26] *Teatr*, „Czas” 1868, nr 75, s. 2.

^[27] Dwa egzemplarze teatralne znajdują się w zbiorach Śląskiej Biblioteki Cyfrowej: [William Shakespeare], *Życie i śmierć Ryszarda III. Dramat historyczny w pięciu aktach Williama Shakespeare*, przekład Józefa Szujskiego, Lwów 1868, <https://www.sbc.org.pl/dlibra/show-content?id=27207> [23.08.2018], wedle opisu „unikatowy egzemplarz z Biblioteki Teatru Lwowskiego, zawiera: liczne wpisy i kreślenia suflerskie, obsadę (Kraków 1868; Lwów 1905, 1911)” oraz [William Shakespeare], *Życie i śmierć Ryszarda III. Dramat historyczny w pięciu aktach Williama Shakespeare*, przekład Józefa Szujskiego, tłum. Józef Szujski, Józef Paszkowski, Lwów 1886, <https://www.sbc.org.pl/dlibra/show-content?id=60224> [23.08.2018], wedle opisu, „unikatowy egzemplarz Biblioteki Teatru Lwowskiego zawiera liczne wpisy i skreślenia suflerskie, obsadę (Lwów 1886 i inne), dopisane fragmenty tekstu z tłumaczenia Józefa Paszkowskiego”.

że przekład jest rymowy; znaczącą wzgląd na piękność formy przeważał w przekonaniu tłumacza wzgląd ścisłego jej naśladowania z oryginału^[28].

Nieco mniej entuzjastycznie pisał o tym przekładzie Władysław Tarnawski: „[p]rzy bliższym przyjrzeniu się pracy autora Wallasa niepodobna nie spostrzec niedokładności w oddaniu niektórych myśli (...). Główną jednak wadą tłumaczenia Szujskiego jest rym, który wciąż powodował rozwlekłość, a często samowolne dodatki”^[29].

W późniejszych czasach tłumaczenie Szujskiego nie było już poddawane krytycznej ocenie.

Bibliografia przekładów

[William Shakespeare], *Życie i śmierć Ryszarda III. Dramat historyczny Williama Shakespeare*, tłum. Józef Szujski [w:] Józef Szujski, *Dzieła*. Seria I, Tom 5, *Dramata tłumaczone*, w drukarni „Czasu” Fr. Kluczyckiego i Spółki, Kraków 1887, s. 379–490.

Przekłady cząstkowe

[William Shakespeare], *Życie i śmierć Ryszarda III (Akt I)*, tłum. Józef Szujski, „Czas. Dodatek Miesięczny” 1860, T. 18 [z. 1], s. 55–111.

[William Shakespeare], *Scena 1 aktu I. z tragedji Szekspira LIR*, tłum. Józef Szujski, „Tygodnik Naukowy” 1863, nr 26, s. 416–424.

[28] Stanisław Tarnowski, *Szekspir w Polsce*, „Przegląd Polski” 1877, z. 3 (s. 350–394), s. 387.

[29] Władysław Tarnawski, *O polskich przekładach dramatów Szekspira*, Akademia Umiejętności, Kraków 1914, s. 118.